

Philosophical Aspects of Collective Memory: Historical Trauma and Rethinking the Past

UDC: 101:122/129+159,942+93/94

DOI: <https://doi.org/172542>

Semenenko Anzhelika¹

Ph.D., <https://orcid.org/0000-0002-3989-2152>, semlika71@gmail.com

Kulyk Vitalii²

Senior Lecturer, <https://orcid.org/0009-00050562-2233>, kulykv2011@gmail.com

Tsykhuliak Ivan³

Ph.D., Assoc. Prof. <https://orcid.org/0000-0002-8931-5951>, tsykhuliak@gmail.com

¹ National Academy of Fine Arts and Architecture (Kyiv, Ukraine)

² Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman (Kyiv, Ukraine)

³ "Interregional Academy of Personnel Management" Zhytomyr Institute (Zhytomyr, Ukraine)

Abstract.

The article examines the traumatic experience of the past and its rethinking from the perspective of forming collective memory for consolidating the community around historical trauma, which should become an impetus for catharsis and development.

Relevance. Due to the need to rethink historical traumas and their impact on the formation of collective memory as one of the aspects of the axiology of the community and the importance of overcoming the challenges formed as a result of genocides and traumatic experiences in general. The purpose of the study is to identify effective strategies for rethinking the past in order to consolidate the community that has experienced a traumatic experience that has affected collective memory.

Results. Study demonstrates interdisciplinary approaches to the study of collective memory, the impact of historical traumas on the community, and the rethinking of history through philosophical-anthropological and philosophical-culturological approaches to understanding traumatic experience. Attention to the past of various communities has been increased by both modern socio-political transformations of the world and globalization processes, as well as the complex historical experience of the 20th century, which left a mark in memory as a century of ideologies, genocides, and world wars. Rethinking the past, overcoming historical traumas, and forming new meanings and identities require consideration of philosophical aspects. Historical traumas, especially those deeply rooted in the collective consciousness, affect the axiological orientations and ontological foundations of society. Therefore, the analysis of the philosophical aspects of collective memory through the prism of historical traumas allows us to reveal the mechanisms of formation and changes in collective identity, in particular, through the prism of the psychological consequences of historical traumas.

Conclusions. Emphasize the importance of studying collective memory, historical traumas, and rethinking history through the prism of interdisciplinary approaches and methodologies. It is found that interdisciplinary approaches help to characterize the phenomenon of historical trauma and its impact on identity, subsequent generations of the community, self-/representation, axiological and ontological aspects of society's activities from different points of view. The diversity of scientific visions on the problem of historical trauma, collective memory is characterized, in particular on the examples of the Holodomor, the Holocaust, the deportation of the Crimean Tatars. The accidental nature of certain events is indicated, which should be useful in rethinking the impact of historical traumas on the community.

Keywords: axiology, accidentality, genetics, identity, historical trauma, collective memory, ontology, philosophical anthropology

Філософські аспекти колективної пам'яті: історична травма та переосмислення минулого

Семененко Анжеліка¹, Кулик Віталій², Цихуляк Іван³

¹ Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури (Київ, Україна)

² Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана (Київ, Україна)

³ "Міжрегіональна Академія управління персоналом" Житомирський інститут (Житомир, Україна)

Анотація.

У статті досліджено травматичний досвід минулого та його переосмислення з точки зору формування колективної пам'яті для консолідації спільноти навколо історичної травми, що має стати поштовхом для катарсису та розвитку.

Актуальність. Зумовлена потребою в переосмисленні історичних травм та їх впливу на формування колективної пам'яті як одного з аспектів аксіології спільноти та важливості долати виклики, сформовані в результаті геноцидів та загалом травматичного досвіду. Мета дослідження – виявити ефективні стратегії переосмислення минулого задля консолідації спільноти, що пережила травматичний досвід, який вплинув на колективну пам'ять.

Результати. Демонструють міждисциплінарні підходи до вивчення колективної пам'яті, вплив історичних травм на спільноту та переосмислення історії через філософсько-антропологічні та філософсько-культурологічні підходи до осмислення травматичного досвіду. Увагу до минулого різних спільнот посилили як сучасні суспільно-політичні трансформації світу й глобалізаційні процеси, так і складний історичний досвід ХХ ст., що залишило у пам'яті слід як століття ідеологій, геноцидів та світових війн. Переосмислення минулого, подолання історичних травм та формування нових сенсів та ідентичностей вимагають розгляду філософських аспектів. Історичні травми, особливо глибоко вкорінені у колективну свідомість, впливають на аксіологічні орієнтири та онтологічні засади суспільства. Тому аналіз філософських аспектів колективної пам'яті через призму історичних травм дозволяє розкрити механізми формування та змін колективної ідентичності, зокрема, крізь призму психологічних наслідків історичних травм.

Висновки. Підкреслюють важливість вивчення колективної пам'яті, історичних травм та переосмислення історії крізь призму міждисциплінарних підходів та методології. З'ясовано, що міждисциплінарні підходи допомагають з різних точок зору охарактеризувати феномен історичної травми та її вплив на ідентичність, наступні покоління спільноти, само-/репрезентацію, аксіологічні та онтологічні аспекти діяльності суспільства. Охарактеризовано різноманіття наукових візій на проблему історичної травми, колективної пам'яті, зокрема на прикладах Голодомору, Голокосту, депортації кримських татар. Вказано на акцидентальність тих чи інших подій, що має стати у нагоді при переосмисленні впливу історичних травм на спільноту.

Ключові слова: аксіологія, акцидентальність, генетика, ідентичність, історична травма, колективна пам'ять, онтологія, філософська антропологія

Стаття надійшла / Article arrived: 25.02.25

Схвалено до друку / Accepted: 18.04.25

Вступ.

Сучасні суспільно-політичні трансформації, що охопили світ, особливо під впливом глобалізаційних процесів, стали суттєвим поштовхом до зацікавлення своїм минулим різними спільнотами. За словами Киридон А., «меморативна дія, спрямована на набуття відчуття часу й образів, призводить у рух значну кількість смислових координат/ліній, формуючи гетеротопії [гетеротопії у даному контексті – смислові простори пам'яті – Авт.], задіюючи феноменологію тілесного досвіду, занурюючи людину в середовище мимовільних спогадів, що збуджують уяву» (Киридон, 2016, с. 8).

Процеси переосмислення минулого, подолання історичних травм та формування нових сенсів й ідентичностей вимагають й розгляду філософських аспектів даної проблематики. Адже історичні травми, особливо за умов глибокого вкорінення у колективну свідомість, безпосередньо впливають на аксіологічні орієнтири та онтологічні засади суспільства. Тому увага до філософських аспектів колективної пам'яті крізь призму історичних травм та переосмислення минулого дозволяють розкрити механізми формування й змін колективної ідентичності та зрозуміти, яка роль у цьому належить історичним травмам і їхньому трансгенераційному впливу.

В умовах сучасних викликів (війни, епідемії, зміни клімату, соціальна нестабільність) спостерігаємо зростання уваги до історичних травм та переосмислення минулого саме з точки зору їхнього впливу на теперішнє й можливі впливи на майбутнє спільноти, як на конструкт, що впливав на колонізаційні процеси, тоталітарні режими, культурне придушення та гноблення у різних частинах світу. Психологічні складові дають підстави для універсального реагування на історичну травму та зцілення від неї шляхом «проживання» минулого, його всебічного компаративного аналізу. Порівняння різних травматичних досвідів, загалом організованих форм насилья, допомагає як сформувати спільні риси, так і виокремити відмінні для пошуку ефективної стратегії переосмислення минулого для конкретної спільноти.

Аналіз попередніх публікацій.

Вже стали класикою праці, присвячені вивченню проблем пам'яті у контексті історичного розвитку та філософського осмислення впливу історичного минулого на формування ідентичності, системи цінностей, традицій, ідеалів тощо. Зокрема, значну дослідницьку увагу привертала проблема травматичного досвіду та його впливу на наступні покоління й загалом життя спільноти. Філософ Гальбвакс М. визначив колективну пам'ять як своєрідну соціальну рамку, яка є рухливою та охоплює просторо-часові та соціальні уявлення. Колективна пам'ять є значущою для соціальної, культурної, історичної ідентифікації та самоідентифікації

спільноти, а також для індивідуальної пам'яті, яка формується під впливом заданих соціальних рамок, тобто «переважна більшість спогадів, які людина вважає персональними, насправді уможливленні наявністю «соціальних рамок»: для дитини – це судження й оцінки дорослих, для зрілих людей – культурний і політичний контекст, який виникає завдяки комунікації й, зокрема, «читанню газет», чи впливу ЗМІ загалом. Саме завдяки «соціальним рамкам» людина отримує контекст, своєрідне тло для запам'ятовування навіть суто приватних подій. І ті ж такі «соціальні рамки» – це також критерії для оцінювання подій із приватного життя» (Євсєєв, 2014, с. 348).

Серед класичних праць дослідження пам'яті відзначимо напрацювання Ассман А., Коннертона П., Нора П., Рікера П. Науковці вивчали процеси запам'ятовування, забування, інтерпретації спогадів та їх вплив на суспільно-політичні процеси, на вибудовування ідентичності, формування меморіального ландшафту (Ассман, 2012; Коннертон, 2004; Нора, 2014; Рікер, 2005).

Масштабним дослідженням природи геноцидів є праця Джонса А. «Геноцид. Вступ до глобальної історії». Автор розкриває суть геноцидів як одного із найстрашніших бичів людства і водночас нашим історичним спадком (Джонс, 2020). Вплив травматичного досвіду на людей і суспільство, а також шляхи зцілення (з використанням досвіду ветеранів війни у В'єтнамі) вивчав Колк ван дер Б., психіатр та письменник (Колк, 2022).

Лофтус Е. свої наукові дослідження скеровує на вивчення пам'яті та пізнання. Вона зосереджується на пластичності пам'яті, впливі зовнішніх чинників на спогади, зокрема, на можливості навіяти чи конструювати спогади, а також феномені витісненої пам'яті, особливо про травматичні події (Loftus, 1992). Філософ Тейлор Ч. розмірковував над онтологічними витоками ідентичності та яким чином цінності впливають на її формування. Зокрема, він розглядав історичні події та культурні цінності як такі, що мають вплив на наше розуміння себе та інших спільнот (Тейлор, 2005).

Мислитель Андерсон Б. вивчав націю як єдність мовну, культурну, історичну та базовану на об'єднаних ідентичностях (Андерсон, 2001). Теоретичні аспекти вивчення пам'яті та історичних травм з точки зору історії, філософії, психології, соціології, політології, культурології ґрунтовно висвітлені у статті Кісь О., де дослідниця наголосила: «...дослідження колективної травми є особливо складним через його неминучу емоційну забарвленість (то ж «ми ризикуємо почати думати, оперуючи пам'яттю, замість того, щоб думати про пам'ять») та політичне значення (що проявляється у тиску з боку офіційної політики пам'яті)» (Кісь, 2016).

Загалом важливо підкреслити, що дослідники

переважно рефлексують не над минулим як таким, а над його репрезентацією, через його онтологічні та аксіологічні сенси (символи, пам'ятники, історичний дискурс, комеморативні практики тощо) (Іщенко, 2020).

Результати дослідження.

Поняття історичної травми використовують історики, психологи, філософи для позначення емоційного стану людей, причому різних поколінь, які мали спільний травматичний досвід, пам'ять про який переходить від покоління до покоління та впливає на ідентичність, норми поведінки, сприйняття історії, планування майбутнього тощо. Дослідження історичних травм є міждисциплінарним. Як синоніми, використовують терміни «культурна травма», «колективна травма», «міжгенераційна травма», «колоніальна травма». Таке термінологічне розмаїття дозволяє науковцям у межах своїх дослідницьких підходів поглянути на проблему з точки зору історії, філософії, психології, культурології, біології. Також маємо й різноманіття наукових підходів до теоретичного осмислення та обґрунтування таких понять, як «колективна пам'ять», «національна пам'ять», «соціальна пам'ять», «культурна пам'ять», «комунікативна пам'ять», «суспільна пам'ять», «політика пам'яті», «історична амнезія», «травматичний досвід», «політика забування» (Маклюк, & Бессонова, 2023, с. 273-275).

Історична травма є складним феноменом та належить до колективної травми, яку пережила група людей, об'єднаних ідентичністю, обставинами або належністю до певної спільноти. Така спільнота відчуває, що зазнала впливу жакливого події (війна, епідемія, голод, геноцид, рабство, депортація, стихійне лихо). І ця подія залишила незабутній слід у груповій свідомості, назавжди вплинувши на спогади та змінюючи майбутню ідентичність. Травматичний досвід, який єднає спільноту, може призвести до накопичення психоемоційних ран, які передаються від покоління до покоління. Зазвичай історична травма має містити три компоненти:

- масштабність події, яку пережила група людей;
- спільна ідентичність або приналежність спільноти;
- вплив травми на фізичне і психічне здоров'я наступних поколінь; від міжгенераційної травми вона відрізняється тим, що міжгенераційна травма є конкретним досвідом в родині, але не обов'язково є травмою усієї спільноти (Mohatt, Thompson, Thai, & Tebes, 2014).

Спільноти, що пережили історичну травму, є більш вразливими до проблем із ментальним здоров'ям у наступних поколіннях, а також «реакцією тіла», тобто хвороб фізичних як реакцією на стрес. Постійний цикл травм руйнує як людину, сім'ю, родину, так і усю спільноту та загрожує повноцінній життєдіяльності цілих культур, але «ми не знаємо,

скільки поколінь цей ефект може зберігатися» (Whitbeck, Walls, Johnson, Morrisseau, & McDougall, 2009). Нагадування про історичну травму через економічні важелі впливу на спільноту, національну неповагу, дискримінацію та розмивання культурної ідентичності ще більше посилюють заглиблення спільноти у негативні наслідки пережитого. Однак тут маємо парадоксальну ситуацію. Як приклад, життя корінного населення Америки у резерваціях, за спостереженнями науковців.

«Для корінних народів, яким пощастило не бути повністю виселеними зі своїх рідних територій, резервації/заповідники являють собою залишок «батьківщини». Однак ця «батьківщина» часто займає найменш продуктивну, найменш бажану територію. Як соціальний контекст, застереження/заповідники одночасно є символом того, що було, і представленням того, що сталося. Земля уособлює шановане минуле, але історії деяких резервацій/заповідників наповнені історіями про епідемії, корумпованих урядових агентів, брак їжі та репресії. Просто життя в резерваціях/заповідниках може бути нагадуванням про етнічні чистки, порушені обіцянки, постійне зазіхання на племенні землі та постійний тиск асиміляції. Водночас резервації/заповідники можуть бути притулком від дискримінації, а земля – символом живої культури. Вони зберігають священні місця та залишаються сховищем культурних знань» (Whitbeck, Walls, Johnson, Morrisseau, & McDougall, 2009).

Американський історик, соціолог і політолог Гросс Я.Т. в одному зі своїх інтерв'ю зазначив: «Якщо подивитись навіть не на часи Другої світової війни, а лише на період мого життя (Гросс народився у 1947 р. – Авт.), то можна побачити достатньо прикладів по всьому світу, як сусіди починали вбивати одне одного, щойно ситуація дозволяла. Або коли їх до цього заохочували недоброчесні політики чи люди зі зброєю. Згадаймо, що відбулося в Руанді. Або в країнах колишньої Югославії під час розпаду держави. Це не якась специфічна риса Другої світової чи Голокосту. Це людська природа, підживлена маніпуляціями, розбурхуванням ненависті та відчуттям безкарності. Найстрашніше, що це може бути хто завгодно: поляки і євреї, хути і тутсі, серби і хорвати. Будь-хто. Історія свідчить, що люди мають цю жакливу властивість – схильність до насилля. Це не залежить від жодних географічних чи соціальних умов, а вкорінено дуже глибоко в нашій природі» (Платонова, 2021).

Суголосним із ним і дослідник геноцидів Наймарк Н., який вважає, що «геноцид – це частина людської цивілізації від самого її початку» (Бігун, & Зарічняк, 2015). Професор політології Джонс А. також із жалем констатує: «<...> правдою лишається те, що на всіх етапах задокументованої історії людства і майже в усіх частинах світу в той чи інший час відбувалися

геноциди, часто повторювані» (Джонс, 2015, с. 16).

Слова науковців є вкрай актуальними, зважаючи на те, що нині переживає Україна та українці. Адже нас не перестає дивувати жорстокість російських окупантів, але, якщо звернутися до історії, то побачимо там Батурицьку трагедію часів Петра I, політику Катерини II стосовно українського козацтва, злочини більшовиків у Києві в січні 1918 р., наступні Голодомори... (Котович, 2023). Загалом, «минуле, сучасне і майбутнє перебувають у постійному русі і взаємовпливі ..., минуле змінює майбуття, але водночас і саме минуле постійно змінюється» (Гриневиц, 2017). Тому всебічне й продумане переосмислення, або «пропрацювання», «подолання минулого» є важливим з точки зору формування майбуття й проживання сьогодення. Оскільки колективна пам'ять часто зосереджена на трагічних, травматичних подіях та явищах, то й переосмислювати необхідно цей досвід з врахуванням психоемоційних складових пам'яті про ці події та явища, а також їхню присутність в житті спільноти у формі комеморацій, меморіальних комплексів, музейних експозицій, офіційної державної політики пам'яті тощо. Окрім того, ставлення спільноти до переосмислення свого минулого впливає із «ментальнісного цивілізаційного вибору нації» та є необхідним «для моделювання свого подальшого шляху, для виховання молодшої генерації суспільства, яка житиме в умовах, коли не існуватимуть залізні завіси тоталітарних країн, не буде двополюсного світу, поділеного між державами вільного світу і країнами «соцтабору» (Гирич, Шаповал, 2010, с. 4).

Історична травма стосується не лише минулого. Йдеться й про все, що відбувається у теперішньому та проєктує майбутнє. Тому переосмислення минулого, як своєрідний катарсис, є необхідною умовою до формування стійкості спільноти, стратегій її розвитку, а подеколи – й виживання. Виміряти вплив минулих подій, яким іноді кілька століть, на перебіг сьогодення, складно, тому варто досліджувати вплив історичної травми на поточну поведінку через аксіологічні та онтологічні складники життя спільноти. Нам також імпонує розуміння історичної травми, запропоноване Огієнком В. на прикладі Голодомору, та опис проявів такої травми: «Історична травма»: процес передавання, зміни, зникнення або перетворення травматичної пам'яті. Історична травма – це пояснювальна модель, в межах якої травматична пам'ять розглядається через призму індивідуальної, колективної та культурної травми. Індивідуальна травма вражає індивідуумів, колективна – групи людей. Під культурною травмою мається на увазі творення та перетворення наративу, дискурсу та комеморативних практик травми.

Вищенаведені виміри історичної травми є взаємопов'язаними та накладаються один на одного. Втім, вони також мають різну сутність та

структуру. Поєднує ж їх травматична пам'ять, яка заповнює їх як вода суміжні посудини. Індивідуальна та колективна травми є психічними процесами, які можуть відбуватися і свідомо, і позасвідомо. Культурна травма розгортається винятково у сфері культури. Оригінальний досвід, емоції, страхи, страждання входять у культурну сферу, стають культурно опосередкованими, та знаходять вияв у кіно, літературі, мистецтві, політиці» (Огієнко, 2018).

Історичні травми порушують фундаментальні цінності, такі як життя, гідність та справедливість. Вони руйнують соціальні зв'язки та підривають довіру до інститутів. Наприклад, Глібовицький Є. в одному зі своїх інтерв'ю наголошує: «Травма настільки поширена (говоримо про травму як комбінацію двох історичних травм – тоталітарної і колоніальної травми в Україні), що неможливо виокремити себе на тлі іншого і побачити різницю» (Травми та страхи українців: Євген Глібовицький, 2021). Тобто, йдеться про те, що травма стала нормою; «в результаті отримуємо збиті мірила нормальності. Наприклад, масштабна недовіра українців до інституцій сприймається як даність. По ній вибудовується нульова система кордонів. В той самий час, коли наслідком травми є власне ця недовіра. Якщо ми не будемо розуміти, що є причиною, що є наслідком, ми в результаті застосуємо не ту терапію». Глібовицький Є. висловив гіпотезу, що після 1991 р., тобто вже в умовах відновлення державної Незалежності України, у свідомості людей не відбулося повноцінного «перезаснування держави» (Травми та страхи українців: Євген Глібовицький, 2021), тому ми успадкували сприйняття держави як потенційно тоталітарної, а, отже – небезпечної для особистості, для її фізичного й ментального здоров'я, благополуччя, добробуту, розвитку, майна та усього, що може мати цінність для людини.

Зміни у такому сприйнятті держави можемо спостерігати вже після повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 р. Зокрема, за даними всеукраїнського опитування «Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути», проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з соціологічною службою Центру Разумкова у період з 29 листопада по 14 грудня 2024 р., «91% опитаних громадян України «дуже пишаються» або «скоріше пишаються» своїм українським громадянством. У 2015 р. таких було 68%, у 2010 р. – 62%, у 2000 р. – 62%» (Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути – всеукраїнське опитування, 2025). Але за результатами соціологічного опитування «Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.)» Центру Разумкова маємо наступну ситуацію:

Довіряють:
 ЗСУ (Збройним Силам України) – 91,5 % опитаних;
 ДСНС (Державній службі з надзвичайних ситуацій) – 83 %;
 волонтерським організаціям – 80%;
 добровольчим загонам – 79,5%;
 НГУ (Національній гвардії України) – 74 %;
 Державній прикордонній службі – 70 %;
 СБУ (Службі безпеки України) – 64 %;
 Міністерству оборони України – 63 %;
 Церкві – 62,5%;
 громадським організаціям – 59 %;
 Національному банку України – 50%;
 Національній поліції України – 50 %;
 Президенту України – 48,5 %;
 Омбудсмену – 42 %;
 голові міста, селища, села – 47 %.

При цьому не довіряють Верховній Раді України 78,5%; чиновникам – 77 %; політичним партіям – 73,5 %; судовій системі – 70 %. Не високий рівень довіри в Україні й до медіа – 45%; профспілок – 26 % (Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, 2024).

Також до аксіологічних та онтологічних аспектів історичної травми у контексті України зараховують толерування корупції (адже часто саме корупція ставала єдиним шансом на виживання в умовах репресій) та перехід від тоталітаризму до автократії сприймається як покращення, а не як ненормальна ситуація (Глібовицький, 2024).

Аксіологічні підходи до вивчення історичних травм та переосмислення відповідного історичного минулого дозволяє нам: сформулювати та інтерпретувати цінності, які були знищені або кардинально спотворені й трансформовані внаслідок травматичних подій; мати розуміння, як ці порушення вплинули на суспільство, на наступні покоління; розробити візії й стратегії для відновлення/розроблення ціннісних орієнтирів для суспільства та його повноцінного розвитку. Історичні травми змінюють й онтологічний, буттєвий дискурс суспільства, впливаючи на його колективну та індивідуальну ідентичність та само/презентацію себе. Вони створюють нові форми буття, такі як пам'ять про травму та прагнення до справедливості (відплати, покарання винних, вшанування загиблих). Історичні травми можуть руйнувати ідентичність, викликаючи почуття втрати, безсилля та відчаю, або, навпаки, заціпеніння і бажання витіснити травматичний досвід (Огієнко, 2018; Волков, 2023). Вони можуть також призвести до формування нових форм ідентичності, заснованих на травматичному досвіді.

Наприклад, трагедія Голокосту порушила фундаментальні цінності життя й гідності людини. Аксіологічний підхід дозволяє сформулювати розуміння, як антисемітизм може призвести до геноциду. Онтологічний аналіз демонструє, як

трагедія змінює колективну ідентичність та формує форми пам'яті й норми поведінки (Міхеєва, 2022; Телуха, 2023). Депортація кримських татар в СРСР у 1944 р. стала трагедією цілого народу на кілька поколінь. Аксіологічне бачення депортації кримських татар надає можливість вивчити, як радянська влада застосовувала етнічні чистки задля утвердження своєї влади та залякування людей (Панасюк, 2022; Барсукова, 2024). Онтологічний аналіз депортації кримських татар демонструє, як ці події вплинули на колективну ідентичність цілого народу та сформували форми пам'яті про рідну землю та прагнення до життя.

Історичні травми також ставлять перед нами фундаментальні питання про природу людини, її здатність до добра і зла, її місце у світі. Тому філософсько-антропологічний аналіз історичних травм надає можливість усвідомити вплив історичного минулого насамперед травматичного досвіду, на розуміння людини себе після пережитого та транспортування цього досвіду до наступних поколінь; визначити морально-етичні наслідки історичної травми; розуміти вплив історичних травм на колективну пам'ять та її роль у консолідації/розпорощеності спільноти.

Історичні травми часто є результатом випадкових подій або збігу обставин. Наприклад, початок Першої світової війни був спровокований вбивством єрцгерцога Франца Фердинанда, подія, яка могла статися або не статися. Так само, Голокост був результатом складної сукупності факторів, включаючи економічну кризу, політичну нестабільність та антисемітизм, які могли скластися інакше. Акцидентальність історичних травм означає, що вони не є немінучими. Це, у свою чергу, відкриває простір для переосмислення історії та пошуку альтернативних сценаріїв.

Розуміння ролі акцидентальності в історичних травмах може допомогти нам переосмислити історію та уникнути повторення минулих помилок. Наприклад, усвідомлення того, що Голокост не був немінучим, може спонукати нас до боротьби з антисемітизмом та іншими формами дискримінації.

Останні дослідження показали, що історичні травми можуть мати генетичні наслідки, «коли код ДНК не змінюється, а модифікується експресія генів. Крихітні мітки додаються або видаляються з нашої ДНК у відповідь на зміни в середовищі, в якому ми живемо» (Енрікес, 2019; Шиманова, Власенко, & Ригель, 2024). Генетичні наслідки історичних травм можуть впливати на здоров'я та поведінку нащадків, а також на їхнє сприйняття історії. Виокремлюють соціокультурний шлях передачі травматичного досвіду і біологічний. Соціокультурний шлях передбачає, що вплив культурних цінностей, норм поведінки; мови та комунікації; соціальних ролей і статусів; сімейних цінностей; релігійної, етнічної та національної ідентичності дозволяє людині отримати інформацію про історичну травму, навіть якщо

вона або її близькі люди не зазнали безпосередньої травматизації. Біологічним шляхом успадковуються посттравматичні стресові розлади; «цей феномен відображає процес, за якого психічна травма може передаватися через генетичні коди нащадкам, які мають підвищений ризик розвитку психічних порушень після пережитих стресових подій» (Шиманова, Власенко. & Ригель, 2024, с. 192-193).

Вивчення філософських аспектів історичних травм та через них переосмислення історії є важливою складовою духовного розвитку суспільства, його консолідації навколо спільних ціннісних орієнтирів, морально-етичних важелів функціонування спільноти, її катарсис від пережитих трагедій та пошук шляхів до стійкості в складних умовах буття як в сьогоденні, так і на перспективу.

Висновки.

Класичні наукові праці, присвячені вивченню проблем пам'яті у контексті історичного розвитку, зосереджені на впливі історичного минулого на формування ідентичності, системи цінностей та традицій. Серед класичних праць відзначимо напрацювання Ассман А., Гальбакса М., Коннертона П., Нора П., Рікера П., які вивчали процеси запам'ятовування, забування та інтерпретації спогадів, а також вплив травматичного досвіду на ідентичність, як колективну, так і індивідуальну, роль та місце держави у формуванні колективної пам'яті, консолідації чи роз'єднаності спільноти з оперттям на історичну минувшину. Наразі дослідники зосереджують увагу на філософських, психологічних, культурологічних, соціальних наслідках історичних травм, трансгенераційних травмах, а також пошуках ефективних стратегій одужання спільнот.

Історична травма – це емоційний стан, трактування та осмислення травматичного досвіду, що передається від покоління до покоління, впливаючи на ідентичність та поведінку. Дослідження історичних

травм є міждисциплінарним, з використанням різних термінів на позначення проблеми: «культурна травма», «колективна травма», «міжгенераційна травма», «колоніальна травма». Історична травма передбачає масштабність події, спільну ідентичність та вплив на фізичне і ментальне здоров'я наступних поколінь, стійкість спільноти загалом. Історичні травми часто є результатом випадкових подій, що відкриває простір для переосмислення історії та пошуку альтернативних сценаріїв. Розуміння ролі акцидентальності в історичних травмах допомагає уникнути повторення минулих помилок. Історичні травми можуть мати генетичні наслідки, впливаючи на здоров'я та поведінку нащадків. Виділяють соціокультурний та біологічний шляхи передачі травматичного досвіду.

Спільноти, що пережили історичну травму, є більш вразливими до проблем з ментальним здоров'ям та фізичних хвороб. Нагадування про травму через економічний тиск, дискримінацію та розмивання культурної ідентичності посилюють негативні наслідки. Однак, існує парадокс, коли місця травми стають символами збереження культурної ідентичності. Переосмислення минулого є важливим для формування майбутнього, особливо з урахуванням психоемоційних складових пам'яті.

Аксіологічні підходи до вивчення історичних травм дозволяють інтерпретувати цінності, порушені травматичними подіями, та розробляти стратегії для відновлення ціннісних орієнтирів. Онтологічний аналіз показує, як травми змінюють колективну та індивідуальну ідентичність. Філософсько-антропологічний аналіз допомагає усвідомити вплив минулого на розуміння людини себе та його морально-етичні наслідки.

Перспективи подальших напрямків дослідження бачимо у компаративному аналізі історичних травм та їх вплив на спільноти в умовах наступних історичних травм, що є особливо актуальним для України.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андерсон, Б. (2001). *Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму*. Київ: Критика.
- Ассман, А. (2012). *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті*. Київ: Ніка-Центр.
- Барсукова, О. (2024). Забрали все. Навіть море і смак винограду. Інтерв'ю з істориком про депортацію кримських татар. *Українська правда*, 24 травня. Відновлено з <https://life.pravda.com.ua/society/2024/05/18/254348/>
- Бігун, І. & Зарічняк, Р. (2015). Світова історія геноциду. Лекція Нормана Наймарка. *Історична правда*, 15 жовтня. Відновлено з <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/10/15/148576/>
- Волков, К. (2023). Травматичний досвід: історична експлікація вивчення в психології. *Психологічні перспективи*. Випуск 41. С. 55-73. Відновлено з <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-vol>
- Гирич, І. & Шаповал, Ю. (2010). *Чому необхідно переосмислювати минуле?* Фонд Конрада Аденауера. Представництво в Україні. 47 с. Відновлено з https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=685d908e-1192-e55c-b6ec-0d2f6c3c335b&groupId=252038
- Глібовський, С. (2024). Пригоди українців з довірою: вплив війни й тоталітарна травма. *Svidomi*, 2 лютого. Відновлено з <https://svidomi.in.ua/en/page/pryhody-ukraintsiv-z-doviroiu-vplyv-viiny-i-totalitarna-travma>
- Гриневич, В. (2017). Подолання тоталітарного минулого. Частина 5: Історія: «опрацювання» комуністичного та колоніального минулого. *Україна модерна*. Міжнародний інтелектуальний часопис, 1 січня. Відновлено з <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/grynevych-part-5/>
- Джонс, А. (2020). *Геноцид. Вступ до глобальної історії*. Київ: Дух і Літера.
- Енрікес, М. (2019). Чи успадковуємо ми травми, пережиті нашими батьками й дідами? *BBC. News. Україна*, 28 березня. Відновлено з <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-47725277>

- Евсеев, К. (2014). Становлення концепту «історична пам'ять». *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. Випуск 3. С. 347-357. Відновлено з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nziptend_2014_3_33
- Ищенко, С. (2020). Концепція «місць пам'яті» П'єра Нора в контексті досліджень про колективну пам'ять. *Питання культурології*, № 36. С. 49-59. <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221044>
- Киридон, А. (2016). *Гетеротопії пам'яті. теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті*. Київ: Ніка-Центр.
- Кісь, О. (2016). Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. *Україна модерна*. Міжнародний інтелектуальний часопис, 22 листопада. Відновлено з <https://uamoderna.com/md/216-216/>
- Колк, ван дер Б. (2022). *Тіло веде лік. Як лишити психотравми в минулому*. Vivat.
- Коннертон, П. (2004). *Як суспільства пам'ятають*. Київ: Ніка-Центр.
- Котович, С. (2023). Століття російського терору проти українців. *Ukrainier*, 4 травня. Відновлено з <https://www.ukrainier.net/stolittia-rosiyskoho-terogu/>
- Маклюк, О. & Бессонова, М. (2023). Історичні колективні травми: особливості прийняття та подолання. *Емінак*, 3(43), 273-293. [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).670](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).670)
- Міхєєва, А. (2022). Травма Голокосту, часосприйняття та поетика темпоральності у збірці «Автобіографічні нотатки» й романі «Подорож» Іди Фінк. Наукові записки НАУКМА. *Літературознавство*. Том 3. С. 100-107. <https://doi.org/10.18523/2618-0537.2022.3.100-107>
- Нора, П. (2014). *Тепершнє, нація, пам'ять*. Київ: ТОВ «Видавництво Кліо».
- Огієнко, В. (2018). Посттравматичний стресовий синдром і колективна травма в особистих наративах свідків Голодомору. *Україна модерна*. Міжнародний інтелектуальний часопис, 6 квітня. Відновлено з <https://uamoderna.com/md/ogienko-holodomor-trauma/>
- Оцінка ситуації в країні та діяльності влади, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, віра в перемогу (вересень 2024 р.) (2024). *Разумков Центр*, 15 жовтня. Відновлено з <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>
- Панасюк, С. (2022). Із вини росіян: сторіччя депортацій з України. *Ukrainier*, 24 жовтня. Відновлено з <https://www.ukrainier.net/istoriia-deportatsiy/>
- Платонова, А. (2021). *Ян Томаш Гросс: «Історія знає багато прикладів, коли сусіди починали вбивати одне одного, щойно ситуація дозволяла»*. LB.UA, 31 жовтня. Відновлено з https://lb.ua/culture/2021/10/31/497370_yan_tomash_gross_istoriya_znaie_bagato.html
- Рікер, П. (2005). *Ідеологія та утопія*. Київ: Дух і Літера.
- Тейлор, Ч. (2005). *Джерела себе: творення новочасної ідентичності*. Київ: Дух і Літера.
- Телуха, С. (2023). Травматична пам'ять: слідами біографічних наративів (прикладі Голокосту, Чорнобиля, Фукусіми). *Сторінки історії*, № 55. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.55.2022.269589>
- Травми та страхи українців: Євген Глібовицький. (2021). *Локальна історія*, 26 лютого. Відновлено з <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/ievgen-glibovitskii/>
- Україна єдина: національна належність, ідентичність, мова та державні атрибути — всеукраїнське опитування. (2025). *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*, 21 січня 2025. Відновлено з: <https://dif.org.ua/article/ukrainainedina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>
- Шиманова, О., Власенко, Ю. & Ригель, О. (2024). Механізми передачі психологічних травм через покоління: вплив родинного спілкування, цінностей та методів виховання. *Габітус*. Випуск 60. С. 190-193. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.30>
- Loftus, E. (1992). *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness and the Expert Who Puts Memory on Trial*. St. Martin's Griffin.
- Mohatt, N. V., Thompson, A. B., Thai, N. D. & Tebes, J. K. (2014). Historical trauma as public narrative: a conceptual review of how history impacts present-day health. *Social science & medicine*, 106, 128–136. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.01.043>
- Whitbeck, L. B., Walls, M. L., Johnson, K. D., Morrisseau, A. D. & McDougall, C. M. (2009). Depressed affect and historical loss among north american indigenous adolescents. *Centers for American Indian & Alaska Native Health*, 16(3), 16–41. <https://doi.org/10.5820/aian.1603.2009.16>

REFERENCES

- Anderson, B. (2001). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Kyiv: Kritika.
- Assessment of the situation in the country and the activities of the authorities, trust in social institutions, politicians, officials and public figures, belief in victory (September 2024) (2024). *Razumkov Center*, October 15. Retrieved from <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-ta-diialnosti-vlady-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-vira-v-peremogu-veresen-2024r>
- Assman, A. (2012). *Spaces of Memory. Forms and Transformations of Cultural Memory*. Kyiv: Nika-Center.
- Barsukova, O. (2024). They Took Everything. Even the Sea and the Taste of Grapes. Interview with a Historian on the Deportation of the Crimean Tatars. *Ukrainska Pravda*, May 24. Retrieved from <https://life.pravda.com.ua/society/2024/05/18/254348/>
- Bihun, I. & Zarichnyak, R. (2015). World History of Genocide. Lecture by Norman Naimark. *Historical Pravda*, October 15. Retrieved from <https://www.istpravda.com.ua/articles/2015/10/15/148576/>
- Connerton, P. (2004). *How societies remember*. Kyiv: Nika-Center.
- Evseev, K. (2014). The formation of the concept of «historical memory». *Scientific notes of the Institute of Political and*

- Ethnonational Studies named after I. F. Kuras NAS of Ukraine*. Issue 3. P. 347-357. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzpiend_2014_3_33
- Glibovsky, E. (2024). Ukrainians' adventures with trust: the impact of war and totalitarian trauma. *Svidomi*, February 2. Retrieved from <https://svidomi.in.ua/en/page/pryhody-ukraintsiv-z-doviroiu-pvlyv-viiny-i-totalitarna-travma>
- Grynevych, V. (2017). Overcoming the totalitarian past. Part 5: History: "processing" the communist and colonial past. *Ukraine Moderna. International Intellectual Magazine*, January 1. Retrieved from <https://uamoderna.com/blogy/vladislav-grinevich/grynevych-part-5/>
- Gyrych, I. & Shapoval, Yu. (2010). *Why is it necessary to rethink the past?* Konrad Adenauer Foundation. Representative office in Ukraine. 47 p. Retrieved from https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=685d908e-1192-e55c-b6ec-0d2f6c3c335b&groupId=252038
- Henriques, M. (2019). Do we inherit the traumas experienced by our parents and grandparents? *BBC. News. Ukraine*, March 28. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-47725277>
- Ishchenko, E. (2020). Pierre Nora's concept of «places of memory» in the context of research on collective memory. *Issues of Cultural Studies*, No. 36. pp. 49-59. Retrieved from DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221044>
- Jones, A. (2020). *Genocide. Introduction to global history*. Kyiv: Spirit and Letter.
- Kiridon, A. (2016). *Heterotopias of memory. Theoretical and methodological problems of memory studies*. Kyiv: Nika-Center.
- Kis, O. (2016). Collective memory and historical trauma: theoretical reflections on the background of women's memories of the Holodomor. *Ukraina moderna. International intellectual journal*, November 22. Retrieved from <https://uamoderna.com/md/216-216/>
- Kolk, van der B. (2022). *The body is the healer. How to leave psychological traumas in the past*. Vivat.
- Kotovych, C. (2023). A century of Russian terror against Ukrainians. *Ukrainian*, May 4. Retrieved from <https://www.ukrainer.net/stolittia-rosiyskoho-teroru/>
- Loftus, E. (1992). *Witness for the Defense: The Accused, the Eyewitness and the Expert Who Puts Memory on Trial*. St. Martin's Griffin.
- Maklyuk, O. Bessonova, M. (2023). Historical collective traumas: features of acceptance and overcoming. *Eminak*, No. 3(43), 273-293. [https://doi.org/10.33782/eminak2023.3\(43\).670](https://doi.org/10.33782/eminak2023.3(43).670)
- Mikheeva, A. (2022). Holocaust Trauma, Time Perception, and Poetics of Temporality in the Collection «Autobiographical Notes» and the Novel «Journey» by Ida Fink. *Naukovi zapiski NaUKMA. Literary Studies*. Vol. 3. P. 100-107. <https://doi.org/10.18523/2618-0537.2022.3.100-107>
- Mohatt, N. V., Thompson, A. B., Thai, N. D. & Tebes, J. K. (2014). Historical trauma as public narrative: a conceptual review of how history impacts present-day health. *Social science & medicine*, 106. P. 128-136. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2014.01.043>
- Nora, P. (2014). *Present, Nation, Memory*. Kyiv: LLC «Clio Publishing House».
- Ogienko, V. (2018). Post-traumatic stress syndrome and collective trauma in personal narratives of Holodomor witnesses. *Ukraina moderna. International intellectual journal*, April 6. Retrieved from <https://uamoderna.com/md/ogienko-holodomor-trauma/>
- Panasyyuk, S. (2022). The fault of the Russians: a century of deportations from Ukraine. *Ukrainian*, October 24. Retrieved from <https://www.ukrainer.net/istoriia-deportatsiy/>
- Platonova, A. (2021). *Jan Tomasz Gross: «History knows many examples when neighbors started killing each other as soon as the situation allowed»*. *LB.UA*, October 31. Retrieved from https://lb.ua/culture/2021/10/31/497370_yan_tomash_gross_istoriya_znaie_bagato.html
- Ricker, P. (2005). *Ideology and Utopia*. Kyiv: Spirit and Litera.
- Shymanova, O., Vlasenko, Yu. & Rygel, O. (2024). Mechanisms of transmission of psychological trauma across generations: the influence of family communication, values and methods of upbringing. *Habitus*. Issue 60. P. 190-193. <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2024.60.30>
- Taylor, C. (2005). *Sources of the Self: Creating a Modern Identity*. Kyiv: Spirit and Litera.
- Telukha, S. (2023). Traumatic Memory: In the Traces of Biographical Narratives (Examples of the Holocaust, Chernobyl, Fukushima). *Pages of History*, No. 55. <https://doi.org/10.20535/2307-5244.55.2022.269589>
- Traumas and Fears of Ukrainians: Yevgen Hlibovyt'skiy. (2021). *Local History*, February 26. Retrieved from <https://localhistory.org.ua/videos/bez-bromu/ievgen-glibovitskii/>
- Ukraine is United: National Identity, Identity, Language, and State Attributes — All-Ukrainian Poll. (2025). *Ilko Kucheriv Democratic Initiatives Foundation*, January 21, 2025. Retrieved from: <https://dif.org.ua/article/ukraina-edina-natsionalna-nalezhnist-identichnist-mova-ta-derzhavni-atributi-vseukrainske-opituvannya>
- Volkov, K. (2023). Traumatic experience: historical explication of study in psychology. *Psychological perspectives*. Issue 41. pp. 55-73. <https://doi.org/10.29038/2227-1376-2023-41-vol>
- Whitbeck, L. B., Walls, M. L., Johnson, K. D., Morrisseau, A. D. & McDougall, C. M. (2009). Depressed affect and historical loss among north american indigenous adolescents. *Centers for American Indian & Alaska Native Health*, 16(3),16-41. <https://doi.org/10.5820/aian.1603.2009.16>